

СЕВРУК Ірина – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національна академія Національної гвардії України, 3, майдан захисників України, м. Харків, Україна, індекс 61000 (sevrukirina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5751-2216>

СОКОЛОВСЬКА Юлія – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національна академія Національної гвардії України, 3, майдан захисників України, м. Харків, Україна, індекс 61000 (sokolovskaja.yulia2012@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3778-0023>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.17>

Бібліографічний опис статті: Севрук, І., Соколовська, Ю., (2022). Інституціональні форми забезпечення етичних норм у зонах ведення бойових дій: українські реалії. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 44, 260–275, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.17>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ У ЗОНАХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Анотація. Метою дослідження є аналіз наявних інституціональних форм забезпечення морально-етичних норм у зонах ведення бойових дій, зокрема в Україні, виявлення певного кола проблем щодо реалізації закріплених даними інституціональними формами морально-етичних приписів та норм у соціальних та воєнних практиках сучасної України. **Методологія.** У дослідженні на основі міждисциплінарного та конкретно-історичного підходів здійснено аналіз інституціональних форм забезпечення етичних норм у зонах ведення бойових дій з урахуванням світового та вітчизняного досвіду. Головна увага надається розглядові сформованих на теренах України відповідних механізмів та соціальних інститутів, функціонування яких здатне забезпечити додержання морально-етичних норм під час ведення бойових дій

на теренах нашої країни. При проведенні дослідження було використано методи філософської рефлексії, аналізу, синтезу, аналізу документів, моніторингу, спостереження. Контекстом даного дослідження є реалії ведення бойових дій в сучасній Україні. Своєрідність отриманих результатів: 1) Визначено наявні в Україні основні механізми та соціальні інститути, метою функціонування яких є забезпечення морально-етичних норм та принципів у зонах ведення бойових дій. 2) Виявлено низку системних проблем, пов'язаних з прикладними аспектами функціонування визначених соціальних інститутів та механізмів на основі аналізу українських реалій, починаючи з подій 2014 і по березень 2022 років включно. 3) Обґрунтовано провідну роль принципу гуманізму, який має стати домінуючим у зоні ведення бойових дій. 4) Моніторинг сьогодення демонструє наявні у різноманітних соціальних та військових практиках деформації, пов'язані з порушенням принципу гуманізму, що здатне привести до значних ризиків. 5) Обґрунтовано залежність ефективності функціонування означених соціальних інститутів та механізмів від наявного рівня морально-етичної та правової культури суб'єктів соціальної взаємодії у зоні ведення бойових дій. 6) Обґрунтовано тезу про наявну поляризацію українського суспільства за морально-етичною ознакою. Головною перспективою дослідження є пошук оптимальних механізмів практичного втілення в різноманітні соціальні та військові практики інституціонально закріплених морально-етичних норм та принципів у зонах ведення бойових дій на теренах України. Проведене дослідження відкриває чисельні перспективи для подальших розвідок науково-теоретичного та науково-практичного спрямування.

Ключові слова: морально-етичні норми, зона ведення бойових дій, інституціональні форми забезпечення етичних норм, принцип гуманізму, дегуманізація, волонтерство.

SEVRUK Irina – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities, National Academy of the National Guard of Ukraine, 3, Zakhysnykiv Ukrainy sq., Kharkiv, Ukraine, postal code 61000 (sevrukirina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5751-2216>

SOKOLOVSKA Yulia – *Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities, National Academy of the National Guard of Ukraine, 3, Zakhysnykiv Ukrainy sq., Kharkiv, Ukraine, postal code 61000, (sokolovskaja.yalia2012@ukr.net)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3778-0023>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.17>

To cite this article: Sevruck, I., Sokolovska, Yu., (2022). Instytutsionalni formy zabezpechennia etychnykh norm u zonakh vedennia boiovykh dii: ukraïnski realii [Institutional forms of ensuring ethical standards in combat zones; ukrainian realities]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 44, 260–275, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.17>

INSTITUTIONAL FORMS OF ENSURING ETHICAL STANDARDS IN COMBAT ZONES: UKRAINIAN REALITIES

Summary. *The research aim is to analyze the existing institutional forms of moral and ethical standards in active hostility areas, in particular in Ukraine, to identify a range of problems that arise when implementing these institutional forms of moral and ethical requirements and standards in social and military practices of modern Ukraine. Based on interdisciplinary and concrete-historical approaches, the present research paper analyzes the institutional forms of ensuring ethical standards in active hostility areas considering the foreign and domestic experiences. The main focus is placed on the study of relevant mechanisms and social institutions built on the territory of Ukraine since their operation is able to ensure compliance with moral and ethical standards during active hostilities on the territory of our country. The methods of philosophical reflection, analysis, synthesis, document analysis, monitoring, and observation are used in the current research. The context of this study is the realities of active hostilities in modern Ukraine. **Scientific novelty.** The scientific originality of the paper rests on the results obtained in the course of the study: 1) Existing*

mechanisms and social institutions in Ukraine are determined, including the purpose of their operation that is to ensure moral and ethical standards and principles in active hostility areas. 2) A number of systemic problems related to the applied aspects of the operation of certain social institutions and mechanisms based on the analysis of Ukrainian realities, from the events of 2014 to March 2022 inclusive. 3) The leading role of the principles of humanism, which should become dominant in the combat zone, is substantiated. 4) Monitoring of the present reality reveals deformations in various social and military practices related to the Code of global ethics, i.e. humanist principles, which can lead to significant risks. 5) Current levels of moral, ethical and legal culture demonstrated by participants of social interaction in the area of active hostilities proved to determine the operation effectiveness for these social institutions and mechanisms. 6) The thesis concerning the existing polarization of Ukrainian society on moral and ethical grounds is substantiated. The main research perspective is hunting for optimal mechanisms that will find practical implementation in various social and military practices of institutionally established moral and ethical norms and principles in active hostility areas in Ukraine. The study opens up numerous prospects for further explorations in scientific-theoretical and scientific-practical directions.

Key words: *moral and ethical standards, combat zone, institutional forms of ensuring ethical standards, humanist principles, dehumanization, volunteering.*

Актуальність проблеми. Будь-яка війна – це особливі умови взаємодії людей. Змінюються норми мирного життя, змінюються уявлення про необхідне, належне, припустиме у відносинах між людьми.

Війна має багато обличч. Вона розкриває свою сутність через прояви надлюдських можливостей та героїчних вчинків, а може обернутися й тваринною жорстокістю нелюдів, вбивством заради вбивства.

Додержання етичних норм у зонах ведення бойових дій – це питання вкрай важливе, якщо брати до уваги соціальні наслідки війни у найближчій та довготривалій перспективі, якщо розуміти, що людина, яка включена у будь-які соціальні практики, змінюється під їх впливом. І іноді – незворотно.

Специфікою соціальної взаємодії є те, що вона завжди діалогічна: дії одного суб'єкта є водночас причиною та наслідком відповідних дій інших суб'єктів. Завжди є «відповідь». І за умов війни, яка долає межі звичаєвого, логіка цих відповідей може розгортатися або шляхом збереження людяності, або її руйнування та втрати.

Питання про моральний вимір соціальних взаємодій у зонах ведення бойових дій, в такому разі, постає як питання Майбутнього для суспільства. Шляху суспільства до гуманізації або дегуманізації.

Зрозуміло, що у кожній конкретній ситуації діє людина/група людей, і від персональної/групової орієнтації на ті чи інші морально-етичні цінності багато в чому залежить характер цієї конкретної взаємодії. Але війна – явище, що втягує у свій колорит маси людей. І тому особливої ваги набувають інституціональні форми забезпечення морально-етичних норм у зоні ведення бойових дій.

Водночас, **аналіз основних досліджень і публікацій** дозволяє стверджувати, що наявні чисельні роботи вітчизняних фахівців, присвячені дослідженню війни у її сучасних форматах (Панфілов О.Ю., Требін М.П., Мануйлов Є.М., Кротюк В.А. та інші), які презентують філософію війни у її методологічних, соціологічних та інших аспектах. Предметом активного наукового дискурсу стала, зокрема, інформаційна війна у різноманітних її проявах як нова форма протистояння в сучасному інформаційному суспільстві (О.В. Курбан, Ю.О. Горбань, В.П. Горбулін, А.В. Журавльов, В.О. Хорошко, Т.І. Козел, О.О. Ярошенко та інші). Морально-етичні проблеми сучасної війни розглядаються у контекстах «етики відповідальності» (І.І. Севрук, Л.О. Петрова), проблем «суспільства ризику» (І.І. Севрук, О.В. Гегечкорі), етичної освіти військових (І.І. Севрук, Ю.В. Соколовська, Н.Ю. Чупрінова, В.П. Пилипенко).

Водночас, на сьогодні коло проблем, пов'язаних з аналізом етичного підґрунтя соціальних взаємодій у зонах ведення бойових дій та інституціонально закріплених форм забезпечення відповідних морально-етичних норм та принципів, у вітчизняній науково-теоретичній традиції ще не набуло достатньої уваги. Недостатня теоретична відпрацьованість відповідного

кола проблем не може не відбитися і у різноманітних соціальних та воєнних практиках в зоні ведення бойових дій на теренах нашої країни.

Тому, **метою даного дослідження** є аналіз наявних інституціональних форм забезпечення морально-етичних норм у зонах ведення бойових дій, зокрема в Україні, виявлення прикладних аспектів реалізації закріплених даними інституціональними формами морально-етичних приписів та норм у різноманітних соціальних та воєнних практиках.

Основними завданнями дослідження є визначення наявних інституціональних форм забезпечення морально-етичних норм та принципів у зонах ведення бойових дій з урахуванням світового та національного досвіду, виявлення морально-етичного підґрунтя сформованих основних соціальних інститутів та механізмів, що діють на теренах нашої країни з метою забезпечення цих норм, аналіз прикладних аспектів щодо їх функціонування з урахуванням сучасних українських реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Додержання морально-етичних норм у зоні ведення бойових дій – питання наскільки актуальне, настільки й складне. Зона збройного конфлікту, – незалежно від того, чи то фаза загострення та ведення активних бойових дій, чи то латентна фаза, – сама по собі постає як територія радше соціальної «аномії», ніж норми – етичної, правової, соціальної. Спрацьовують різні фактори – від принципової позиції «нерівності» (приміром, цивілізацій та культур, як то було у В'єтнамі, або «демократичних» та «недемократичних» режимів, – як то було у Лівії) до установки на «військову доцільність» та «відсотки втрат». Не останніми є й фактори, пов'язані з загальним рівнем культури населення (незалежно від соціального та професійного статусу) у зоні ведення бойових дій, ступенем закріпленості у буденній свідомості цінностей та норм моралі та права.

Намагаючись «приборкати» стихію війни (збройного конфлікту), цивілізований світ випрацьовує різноманітні форми етичного регулювання поведінки, зокрема, військових, у зоні ведення бойових дій, закріплюючи їх інституціонально. На сьогодні у світі сформовано цілу низку спеціально утворених механізмів та соціальних інститутів, які забезпечують додержання етичних норм у зонах ведення бойових дій.

Серед основних соціальних інститутів, що діють на теренах нашої країни, варто назвати національне законодавство та його норми, міжнародне гуманітарне право та його норми, воєнну прокуратуру, структури СІМІС, міжнародні організації (ОБСЄ, ООН та інші), громадські об'єднання та організації, інститут волонтерства та інші. Сформовано і певні інституціоналізовані механізми закріплення морально-етичних вимог, до яких слід віднести національні етичні кодекси, що розповсюджуються на структури сектору безпеки та оборони України, норми й принципи етики збройної боротьби, норми й принципи професійної етики, закріплені для особливо важливих професій за умов воєнного часу (лікарі, рятувальники, держслужбовці тощо). Кожен з названих соціальних інститутів та механізмів виконує специфічні функції – приписуючи, нормуючі, регулюючі, наглядальні, дорадчі, каральні тощо. А разом їх функціонування здатне забезпечити додержання етичних норм та принципів у зоні ведення бойових дій на теренах нашої країни.

У даному дослідженні вважаємо за необхідне зосередити увагу на тих аспектах та проблемах, які ще не набули достатнього теоретичного розгляду та мають практичне значення для українського соціуму та національних силових структур з огляду на виклики сьогодення.

По-перше. У зоні ведення бойових дій ситуація характеризується значною невизначеністю. На кожну конкретну ситуацію надати припис або рекомендацію неможливо. Тому необхідно визначити певні морально-етичні «універсалиї» – певні принципи, орієнтуючись на які, є можливість діяти у межах якщо не «ідеального», то хоча б «прийнятного» з морально-етичної точки зору та у правових межах. І це стосується як військових, так і цивільних осіб.

На що необхідно спиратися у реальній ситуації? В першу чергу – це Конституція та національне законодавство.

Орієнтація на людину як найвищу соціальну цінність чітко задекларована у ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (Конституція України, 1996). Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (2020) у частині I «Пріоритети

національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки» пунктом першим підкреслює, що «головною ціллю державної політики національної безпеки» є саме «реалізація цієї норми Конституції України» (тобто ст. 3) (Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради Національної безпеки та оборони від 14 вересня 2020 року «Про стратегію національної безпеки України»). Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона» (2021) стратегію розвитку країни вбачає у забезпеченні «її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей» (Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради Національної безпеки та оборони від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»).

Отже, Україна, а значить і її громадяни, її силові структури, вищою соціальною цінністю мають визнавати людину, її честь, гідність, життя, здоров'я. Така установка держави абсолютно відповідає базовим цінностям та принципам усіх розвинutih демократичних країн.

Цінування людини як вищої соціальної цінності прийнято позначити як гуманізм. Принцип гуманізму постає як домінуюча установка/норма сучасного цивілізованого світу. Саме принцип гуманізму має усвідомлюватися та реалізовуватися у різноманітних соціальних та воєнних практиках. На цей принцип мають орієнтуватися всі. Цивільні – особливо представники тих професій, які у воєнних час набувають особливого значення. Військові – від солдатів до командирів вищих рангів. Цей принцип має бути домінуючим у системі навчання та виховання особового складу, морально-психологічного забезпечення, у несенні служби, системі військово-соціального управління тощо. Саме принцип гуманізму має стати фундаментальним у зоні ведення бойових дій.

По-друге. Не менш вагомим є сформований протягом XX століття інститут міжнародного гуманітарного права (МГП), що постає як сукупність різноманітних угод та конвенцій, які регламентують та контролюють межі припустимого у зоні ведення бойових дій. Приписи стосуються заборон на використання

певних видів зброї, в першу чергу, масового ураження (атомної, хімічної, бактеріологічної тощо); правил поводження з пораненими та полоненими; взаємодій з цивільним населенням у зоні ведення бойових дій тощо. Знання та додержання цих норм – є обов'язком кожного офіцера, кожного військовослужбовця, особливо коли йдеться про необхідність брати участь у військових операціях у зоні збройного конфлікту.

Сукупність міжнародних правил ведення воєнних дій та захисту жертв таких дій позначають як «право війни». За недодержання вимог «права війни» правопорушник – незалежно від статусу у військовій ієрархії – карається законом.

Це правовий бік питання. Але є ще й морально-етична складова усіх вимог МГП. І позначити її можна саме як принцип гуманізму в дії. Це і додержання вимог щодо честі й гідності людини; і збереження життя та здоров'я людини; недоторканості особистості та її майна; це й визнання рівності усіх перед законом тощо. І це стосується представників усіх ворогуючих сторін.

На основі узагальнення вимог МГП ще у 1995 році було розроблено практичний посібник для Збройних Сил України «Кодекс поведінки учасників бойових дій». Його метою зазначено: «Виховання особового складу у дусі гуманізму та людяності, дотримання моральних норм і загальновизнаних принципів міжнародного права» (Кодекс поведінки учасників бойових дій, 1995). Морально-етичні наголоси, які містить посібник, з огляду на реалії ведення бойових дій на теренах нашої країни, є й актуальними, й практично корисними. А у 2017 році, коли вже йшли активні бойові дії на Сході країни, було затверджено Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» (Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 №164 «Про затвердження інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України»).

Водночас, норми та вимоги МГП буденною свідомістю не завжди сприймаються, особливо коли йдеться про екстремальні умови війни. З позицій буденної свідомості зрозумілими є емоційні реакції на ворога, намагання у будь-який спосіб придушити та знищити агресора, який зазіхнув на рідну землю. І в такому

разі буденна свідомість виправдовує будь-які засоби боротьби, в тому числі такі, що знаходяться поза меж як загальнолюдської моралі, так і МГП. Але така позиція містить чисельні ризики, що матимуть деструктивні наслідки з огляду як на імідж країни на міжнародному рівні, так і на деформації моральності та моралі як на рівні індивідуальної, так і суспільної свідомості.

Для військових та громадян, що стали на захист України зі зброєю в руках, така позиція є абсолютно неприйнятною. Відповідно, перед командирами стоїть завдання прищеплення підлеглим правової культури, недопущення підлеглими порушення норм, зокрема морально-етичних, МГП незалежно від ситуації та її емоційних й персонально значущих вимірів.

05.03.2022 року радник голови Офісу президента України О. Арестович у відеозверненні до українських бійців наголосив на необхідності дотримання норм Женевської конвенції щодо гуманного поводження з полоненими (Центр журналістських расследований. В Офісе президента призвали гуманно обрахатися с російськими пленними: Мы – воины света, мы не фашисты). Підставою для такої заяви стали фіксовані та оприлюдненні у мережі відеосюжети «із зухвалими допитами». Було зроблено наголос на тому, що подібні факти псують імідж країни на міжнародному рівні, дозволяючи звинувачувати країну у військових злочинах, що посилює антиукраїнське лобі. Підсумком звернення став заклик: «давайте залишатися людьми, не підставляйте ані себе, ані країну» (Центр журналістських расследований. В Офісе президента призвали гуманно обрахатися с російськими пленними: Мы – воины света, мы не фашисты).

Особливим проявом принципу гуманізму в дії є діяльність Міжнародного Червоного Хреста. Тому необхідною є також роз'яснювальна робота з питань, пов'язаних із приписами МГП щодо забезпечення можливості цієї діяльності у зоні ведення бойових дій.

І третє. Принципово новими в контексті розгортання бойових дій на теренах нашої країни стали два інститути, що набули юридичного закріплення. Це структури цивільно-військового співробітництва (CIMIC) та інститут волонтерства.

Структури CIMIC (CivilMilitary Cooperation – цивільно-військове співробітництво) були сформовані як відгук на ті

проблеми, що виникають у взаємодіях цивільних та військових структур у зоні збройного конфлікту. Необхідність таких структур була усвідомлена країнами Заходу наприкінці XX – початку XXI століття.

Досвід ведення бойових дій у колишній Югославії, Афганістані, Ірані, Іраку, Сирії та інших країнах дозволив усвідомити, що ефективне планування та ведення воєнних операцій можливе лише за умов врахування невійськових факторів «соціального ландшафту». До таких належать різноманітні соціальні групи, релігійні традиції та лідери, національна та культурна специфіка регіону, структура зайнятості населення тощо. Також було усвідомлено, що необхідною стає особлива структура/фігура, яка координує, узгоджує дії військових та невійськових, спрямовує їх у єдине русло, забезпечує їх діалог, взаєморозуміння та співробітництво (Севрук І, 2018, с. 123).

Фундаментальними принципами, які лежать в основі діяльності структур/фігур СІМІС та забезпечують їх ефективність за сучасних умов є «розуміння культурного контексту регіону конфлікту; здатність виявити ту ціль, яка може об'єднати і цивільних, і військових; обов'язкове додержання норм закону; довіра та повага, які можуть стати наслідком відкритості фахівця СІМІС, його здатності бути самим собою при встановленні контакту; повага до рішень цивільних» (Севрук І, 201, с. 123).

Як бачимо, принципово важливою умовою плідної кооперації визнається, в першу чергу, налаштованість на діалог. Конструктивною основою такого діалогу за умов ведення бойових дій стає усвідомлення обома сторонами цінності життя, зокрема людського, принципова орієнтація на загальнолюдські морально-етичні цінності.

Щодо волонтерства. Волонтерство – від волонтер – «добро-волець» – діяльність на безоплатній основі, пов'язана із допомогою, взаємодопомогою, що здійснюється за «покликанням душі», з доброї волі людини.

Волонтерство в Україні як громадянський рух зароджувалось у перші роки бойових дій на Сході, – у 2014-2015 рр. Воно стало відповіддю на ті виклики, на які ані держава, ані її інституції, нажаль, не були готові – ані фінансово, ані організаційно.

Перші кроки волонтерів – допомога від елементарного (їжа, предмети особистої гігієни) до коштовних приладів (приміром, нічного бачення), спорядження (бронежилети) та допомоги у лікуванні та реабілітації учасників бойових дій.

Станом на сьогодні вже сформована неприбуткова організація – Українська волонтерська служба, – яка власну місію визнає як: «формування культури волонтерства та взаємодопомоги в Україні» (Українська волонтерська служба). Інтернет пропонує різноманітні волонтерські проєкти та покрокове розповідає як залучитися до волонтерського руху.

Морально-етичний сенс волонтерства – у хвилі патріотизму, який йде не за наказом «зверху», а від серця кожного, небайдужого до долі своєї країни та своїх громадян. Серцевиною волонтерства є милосердя, співчуття, самопожертва, любов до ближнього та рідної землі.

Але волонтерство в українських реаліях має ризики, в першу чергу, морально-етичного змісту. Можемо виокремити дві групи таких ризиків.

Перша – з боку тих, хто приєднався до волонтерського руху з меркантильних, своєкорисних міркувань, хто намагається використати ресурси, адресовані нужденним, для власного збагачення, нехтуючи вимогою волонтерства як «діяльності на безоплатній основі». Так, приміром на даний час (березень 2022) проходить інформація про продаж деякими «підприємцями» того, що було надано як гуманітарна допомога. Є ще й соціально-психологічні деформації волонтерства, які так саме мають морально-етичне підґрунтя. Розкривається це через мотиви самоствердження, панування, влади, які замішують милосердя та самопожертву.

Друга – з боку тих, хто звертається по допомогу до волонтерів. Прикрі випадки, коли використовують волонтерську допомогу не нужденні, а ті, хто спроможні самі вирішувати свої проблеми.

Означені групи ризиків, маючи навіть незначні реальні прояви, здатні призвести до значних деструктивних наслідків. Зневірення у самій ідеї волонтерства, переконання у тому, що милосердя у світі немає, а є тільки користь та зиск, – все це може стати пануючою думкою суспільства, чисельні нужденні та беззахисні залишаться без допомоги.

І на останнє. З огляду на події останньої декади лютого – протягом березня слід відзначити таку форму реалізації принципу гуманізму в дії, як допомога біженцям, що набула як інституціонально закріплених форм (допомога від державних установ та організацій, волонтерство), так і таких, що не набули закріплення та існують у вигляді стихійної діяльності громадян.

Ці події, крім іншого, продемонстрували граничну поляризацію українського суспільства, що проходить не за майновою ознакою (за принципом розподілу суспільства на багатих та бідних), а за морально-етичною, та розділяє суспільство на тих, хто не байдужий до чужої біди та готовий й здатний допомагати нужденним, та тих, хто готовий на чужій біді заробляти. Є такі, хто готовий надати безкоштовно біженцям можливість виїхати з зони бойових дій, надати житло, одяг, їжу, а є й такі, що роблять «швидкий бізнес», виставляючи захмарні ціни за свої послуги.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що в Україні станом на сьогодні наявна достатньо розгалужена система різноманітних механізмів та соціальних інститутів, які у сукупності здатні забезпечити додержання етичних норм у зоні ведення бойових дій. Проблеми та деформації, на які стала багатою сучасна соціальна реальність України, полягають радше не у тому, що соціальні інститути та механізми, необхідні для забезпечення морально-етичних норм у зоні ведення бойових дій, відсутні, а у тому, що їх дієвість залежить від суб'єктів соціальної взаємодії, рівня їх моральної та правової культури. Гірка правда полягає у тому, що на формування «цивілізованості» йдуть тисячоліття, а ось втрачається вона надто швидко, іноді достатньо й два-три дні за нелюдських умов існування людини на війні.

Необхідною стає тривала робота, організована на державному рівні. Недопущення дегуманізації, що позбавляє людину її людської сутності, виводить її за межі поняття «людина», зокрема, через її власні вчинки, є нагальною проблемою і потребою в контексті реалій сьогодення українського соціуму. Необхідними є також принципові зміни ментальності більшості громадян України, яка через тривалу соціально-економічну кризу

набула рис «культури бідності», з її споживацьким ставленням до будь-чого та намаганням отримати будь-що задарма.

Особлива роль у реалізації цих завдань належить освітньому та медійному просторам. Освіта, зокрема військова, незалежно від ситуації, має орієнтуватись на цінності на норми, визнані світовим співтовариством як морально-етичні, так і правові. Мультимедійний простір, особливо враховуючи реалії інформаційної війни, так саме має стати свого роду «гарантом» ствердження загальнолюдських цінностей, ретельно добираючи контент для транслявання.

Пропоноване дослідження має багатовекторне спрямування. Проблеми, що були позначені у межах дослідження, мають вирішуватися на різних рівнях – від інституціонального до персонального, що обумовлено специфікою самої сфери морально-етичного.

Головною перспективою дослідження, на думку авторів, є пошук оптимальних механізмів практичного втілення в різноманітні соціальні та військові практики інституціонально закріплених морально-етичних норм у зонах ведення бойових дій на теренах України. Перспективними напрямками вважаємо постійний моніторинг у зонах ведення бойових дій з метою дослідження стану суспільної думки (наявні тенденції гуманізації або дегуманізації); розвідки, спрямовані на дослідження ролі освіти, зокрема військової, та засобів масової інформації у питаннях гуманізації/дегуманізації за умов інформаційної війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс поведінки учасників бойових дій. Київ : ГКФ Любава, 1995. 31 с.
2. Конституція України URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 21.03.2022).
3. Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 «Про затвердження інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення 20.03.2022)
4. Севрук І., Диалог между гражданскими и военными структурами: теоретические обоснования и практические аспекты взаимодействия в украинских социокультурных контекстах. *Legea si Viata. Publicatie stiintifico-practica*. 2018. Nr. 12/2 (324). P. 119–125.

5. Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради Національної безпеки та оборони від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення 16.11.2021)

6. Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради Національної безпеки та оборони від 14 вересня 2020 року «Про стратегію національної безпеки України» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 16.11.2021)

7. Українська волонтерська служба. Офіційний сайт. URL: <https://volunteer.country/> (дата звернення 05.03.2022)

8. Центр журналистских расследований. В Офисе президента призвали гуманно обращаться с российскими пленными: Мы – воины света, мы не фашисты URL: <https://investigator.org.ua/news-2/240453/> (дата звернення 05.03.2022)

REFERENCES

1. Kodeks povedinky uchasnykiv boiovykh dii. [Code of Conduct for Combatants]. Kyiv : HKF Liubava, 1995. 31 p. [in Ukrainian]

2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> [in Ukrainian]

3. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 23.03.2017 № 164 «Pro zatverdzhennia instruksii pro poriadok vykonannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy» [Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated 23.03.2017 № 164 «On approval of the instruction on the procedure for implementing the norms of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> [in Ukrainian]

4. Sevruck, I. (2018). Dialog mezhdu grazhdanskimi i voennymi strukturami: teoreticheskie obosnovaniya i prakticheskie aspekty vzaimodejstviya v ukrainskikh sociokul'turnyh kontekstah. [Dialogue between civilian and military structures: theoretical grounds and practical aspects of interaction in Ukrainian socio-cultural contexts]. *Legea si Viata. Publicatie stiintifico-practica*. Nr. 12/2(324). P. 119–125 [in Russian]

5. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 392/2020 Pro rishennia Rady Natsionalnoi bezpeky ta oborony vid 14 veresnia 2020 roku «Pro stratehiuu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine № 392 / 2020 On the decision of the National Security and Defense Council of September 14, 2020 «On the National Security Strategy of Ukraine»] Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian]

6. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 121/2021 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku «Pro Stratehiuu voiennoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine №. 121/2021 About the solution For the sake of national security and defense of Ukraine from 25 March

2021 «About the strategy of military security of Ukraine»]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> [in Ukrainian]

7. Ukrainska volunteerska sluzhba. Ofitsiinyi sait [Ukrainian volunteer service. Official site] Retrieved from <https://volunteer.country/ua> [in Ukrainian]

8. Centr zhurnalistskikh rassledovaniy. V Ofise prezidenta prizvali gumanno obrashchat'sya s rossijskimi plennymi: My – voyny sveta, my ne fashisty [Center for Journalistic Investigations. The President's Office called for humane treatment of Russian prisoners: We are warriors of the world, we are not fascists] Retrieved from <https://investigator.org.ua/news-2/240453/> [in Ukrainian]